

Mario Strecha

»To knjigo sem pisal z ljubeznijo, kakor velevajo zakoni historične umetnosti za narodno zgodovino«

O nastanku in razvoju moderne hrvaške historiografije v 19. stoletju

Potem ko je bila leta 1806 v Budimu pod naslovom *Otiorum Croatiae liber unus* posthumno natisnjena knjiga Josipa Mikoczija (1734–1800), v kateri je avtor pisal o posameznih vprašanjih iz zgodnj srednjeveške hrvaške zgodovine, ni v okviru hrvaške historiografije vse do konca petdesetih let 19. stoletja nastalo delo, v metodološkem pogledu primerljivo z rezultati, ki so jih v prvih desetletjih 19. stoletja pod vplivom tedaj vodilne nemške historiografije začele dosegati posamezne zahodno- in srednjeevropske historiografije. Razlog za to leži v dejstvu, da se je na Hrvaškem zaradi sovpada okoliščin začel proces stapljanja erudicije in novega, genetsko razumljenega zgodovinskega gibanja, tj. proces oblikovanja historiografije kot moderne znanstvene discipline, šele po letu 1850.

Toda kljub vsemu je obči interes za zgodovino, še posebej za hrvaško zgodovino, v prvi polovici 19. stoletja rasel iz desetletja v desetletje. Z ene strani ga je generiralo politično življenje, ki je od konca 18. stoletja potekalo v znamenju boja za ohranitev municipalne avtonomije z značilnostmi državnosti. Od leta 1790 si je namreč madžarski nacionalizem sistematično prizadeval za preobrazbo Ogrske v enotno, veliko madžarsko državo, kar je pomenilo postopno ukinjanje avtonomije, ki so jo v njenem okviru uživale civilna Hrvaška in Slavonija. Pomembno mobilizacijsko vlogo v madžarskem nacionalnem gibanju je v prvi polovici 19. stoletja imela madžarska državnopravna ideologija, ki je zamisel o oblikovanju enotne madžarske države upravičevala prav s historično argumentacijo. V težnji, da bi se učinkovito zoperstavilo prizadevanjem madžarskega nacionalnega gibanja, je bilo hrvaško plemstvo preprosto prisiljeno ravnati na enak način – obrniti se k hrvaški zgodovini in

poskusiti v njej najti verodostojna dejstva, s katerimi bi lahko pobijalo trditve madžarskega nacionalizma. V zvezi s tem je Hrvaški sabor dvakrat, leta 1832 in 1836, sprejel odločitev o začetku sistematičnega zbiranja virov, ki bi pričali o tem, da je Hrvaška tudi po vstopu v zvezo z Ogrsko leta 1102 v obliki municipalne avtonomije ohranila svojo državnost. Ker omenjena prizadevanja niso rodila sadov, je sabor leta 1847 znova razpravljal o potrebi sistematičnega zbiranja zgodovinskih pričevanj o značaju in zgodovinski kontinuiteti hrvaške municipalne avtonomije. To nalogo je tedaj prevzel v tistem času že afirmirani književnik Ivan Kukuljević, ki se je od leta 1842 poskušal tudi kot zgodovinar. Toda vsled okoliščin je Kukuljević prevzeto obvezo izpolnil šele na začetku šestdesetih let. Do tedaj se je hrvaško plemstvo moralo zadovoljiti s knjižico, ki jo je leta 1830 pod naslovom *De municipalibus iuribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* objavil Josip Kušević. Poleg prikaza kontinuitete hrvaške državnosti je Kuševićevo delo vsebovalo tudi številne javnopravne listine, s katerimi si je avtor prizadeval podkrepiti svoje razlage. Kušević je s svojo knjižico postavil temelje za oblikovanje hrvaške državnopravne ideologije, ki je v 19. stoletju – razen da je funkcionirala kot mobilizacijsko sredstvo v političnem življenju – na specifičen način tudi izrazito vplivala na razvoj hrvaške historiografije.

Potrebe po poznavanju hrvaške zgodovine pa ni pogojevala zgolj politična praksa. Sčasoma jo je začel porivati v ospredje tudi proces nacionalne integracije oz. ideologija ilirizma, ki se je oblikovala v začetku tridesetih let 19. stoletja in ki je svoje tolmačenje družbene stvarnosti oz. svoje cilje skušala podkrepiti tudi z obvestili o hrvaški preteklo-

sti. Poleg plemiške predstave o zgodovini, ki jo je v že omenjeni knjižici prvi celovito izrazil Josip Kušević in ki jo je nato prevzel ilirizem – s tem da jo je prilagodil potrebam oblikovanja moderne hrvaške nacije –, so bili bistveni elementi prve hrvaške nacionalno-integracijske ideologije med drugim še ideja o kontinuiteti zgodovine »slavenskega« oz. »ilirskega« naroda in razumevanja, da tedanja generacija ne more delovati v javnem življenju v interesu lastnega naroda, če ne pozna dobro tega, kar so počeli njeni predhodniki. V tem kontekstu preporoditelji niso več razumeli historije samo kot vir veljavnih pokazateljev upravičenosti političnih ciljev, temveč tudi kot »učiteljico življenja«. Za njih je bila »zrcalo«, iz katerega se človek »...vuchi, gde y koje szu one propazti, kojim se ugibati imamo«. Ilirci so poudarjali, da posameznik, ki »... od dogodovschine nista nezna«, ni le »... tudyna na zemlyi y vu drustvu chlovechanzkom ...«, temveč je tudi »... szamomu szebi stranyzki ...«. Brez poznavanja zgodovine ni sposoben delati na tem, da se ustvarijo »... visheshe potrebcchine, za koje chlovechantzvo od szvoga pochetka harczuje y bori sze«. Skratka, poznavanje preteklosti je z ilirizmom postalo pogoj uspešnega angažmaja posameznika v vseh tistih dejavnostih, ki pripomorejo k obstanku in afirmaciji hrvaštva. Toda preporoditelji so še poudarjali, da mora historija, da bi sploh lahko funkcionirala kot nauk in zgled akterjem političnega, kulturnega in obče družbenega življenja, poleg opisov dogodkov tudi pojasnjevati, zakaj se je zgodilo ravno tako, kot se je zgodilo, in ne drugače. Razen tega so še opozarjali, da mora biti historija »... iz dobrih izvorah izvadjena ...«, se pravi, da mora temeljiti na verodostojnih virih.

Trdimo lahko, da med preporoditelji sploh ni bilo spora o tem, kaj je zgodovina. Vsi so jo videli kot sled posamičnih, med seboj povezanih dogodkov, ki jih mora historija odkriti, opisati in razložiti, da bi lahko služili kot primer sedanjim in prihodnjim generacijam. Toda njihova gledišča so se razhajala ob vprašanju ustvarjalcev zgodovine. Plemič Ivan Kukuljević je namreč menil, da so to predvsem izstopajoči posamezniki. Ti so tisti, ki, kot je zapisal, »... svetle se kao jasne zvezde u tamnoj noći dogodovštine naše ...«, zavoljo česar je torej logično, da zgodovinar kot glavni predmet raziskovanja izbere prav njihovo dejavnost. Poleg ključne vloge posameznika pri ustvarjanju zgodovine pa je Kukuljević opozarjal tudi na vlogo, ki so jo pri tem

imele plemiške družine. V zvezi s tem je poudarjal, da je raziskovanje »... dogodovštine pojedinih plemenah ...« ravno tako pomembno za spoznanje »... dogodovštine celoga naroda našega ...«. Kukuljević je svoje razumevanje, da je zgodovinski proces v osnovi rezultat delovanja posameznikov iz vrst plemstva kot »političnega naroda« oz. izstopajočih plemiških družin, gotovo zgradil pod vplivom zgodovinske predstave hrvaškega plemstva. Dimitrija Demetar je bil za razliko od Kukuljevića iz vrste tistih preporoditeljev, za katere tako ekskluzivno razumevanje zgodovinske stvarnosti ni bilo sprejemljivo. Zato se je zoperstavil Kukuljevićevemu izrecnemu negiranju vloge »... celoga naroda ...« oz. »... njegovih pukah ...« pri ustvarjanju zgodovine. Za Demetra je namreč bil prav narod tisti, ki kot celota ustvarja svojo zgodovino. Demetrovo razumevanje, da zgodovino ustvarjajo narodi, je značilno za generacijo preporoditeljev, ki si je zaradi potreb nacionalne integracije prizadevala modificirati plemiško videnje zgodovinske stvarnosti in njenega gibanja in v zgodovino vključevala hrvaški narod kot celoto.

Kljub dejstvu, da so preporoditelji v obdobju med leti 1835 in 1848 pogosto poudarjali ključno, zares odločilno vlogo historije pri individualizaciji in afirmaciji hrvaštva v njegovem južnoslovanskem in slovanskem okviru, je bila historiografska produkcija v času preporoditeljskega gibanja, torej med leti 1835 in 1848, v kvantitativnem smislu izrazito skromna, v metodološkem smislu pa napredka sploh ni bilo. V *Danici ilirski* so objavljeni samo krajši prispevki, podrejeni potrebi upravičevanja ideoloških načel, obsežnejša dela enakega pomena pa so praviloma ostajala v rokopisih. *Dogodovština Ilirie velike*, na kateri je Ljudevit Gaj (1809–1872) dolgo delal, je sicer bila končana leta 1842, leta 1846 pa je tudi bil odobren njen tisk, vendar ni bila nikoli objavljena. Ista usoda je doletela tudi dela upokojenega polkovnika Gedeona Maretića (1776–1839), napisana v nemškem jeziku. Edino večje tiskano delo v obdobju do leta 1848 je bilo *Ogledalo Iliriuma*, izdano v treh zvezkih (1839–1842) izpod peresa vaškega župnika Ivana Šveara (1775–1839), v katerem je poskušal opisati preteklost južnih Slovanov.

Čeprav preporoditeljsko gibanje ni uspelo ustvariti takšne historiografije, h kakršni je težilo njegovo vodstvo, pa je uspelo definirati njeno druž-

beno vlogo na način, ki se v osnovi ni spremenil vse do konca stoletja. V celotni drugi polovici 19. stoletja je primarna naloga historije namreč bila v tem, da s svojimi rezultati na eni strani pripomore k naporom hrvaške politike v boju za ohranitev politične avtonomije, na drugi pa vzpodbuja posameznike k dejavnosti, ki afirmira hrvaštvo kot moderno nacijo. Tako stališče se je utrdilo v času neoabsolutizma. Po zlomu revolucije 1848/49 je namreč skušal Dunaj iz habsburške monarhije, ki je do tedaj v osnovi bila organizirana kot monarhistična skupnost, ustvariti moderno, strogo centralizirano in z enotnimi pravnimi normami čvrsto povezano državo z nemškim obeležjem. Centralistična in germanizacijska prizadevanja dunajskega dvora je morala podpreti tudi historiografija. V zvezi s tem je bila pri Avstrijski akademiji znanosti že leta 1848 utemeljena »historična komisija«, ki je začela sistematično zbirati vire, na podlagi katerih bi bilo moč napisati »nacionalno« avstrijsko historijo. V njej bi se historije posameznih narodov monarhije preprosto izgubile oz. bi bile zgodovine posameznih narodov tretirane kot zgodovina prebivalstva določenega dela enotnega cesarstva. Omenjeni poskus, da se s pomočjo historiografije najde zgodovinska utemeljitev za prizadevanja neoabsolutističnega režima, je gotovo pospešil realizacijo zamisli Ivana Kukuljevića (1816–1889) o čim prejšnji ustanovitvi hrvaškega zgodovinskega društva. V zvezi s tem je bilo že jeseni 1850 pod pokroviteljstvom bana Josipa Jelačića ustanovljeno *Društvo za jugoslavensku povestnico i starine*, katerega predsednik je postal Kukuljević, ki se je odtlej posvetil ustvarjanju moderne hrvaške historiografije. V načrtu svojih pravil je Društvo poudarilo, da teži h »... kritičkom obradivanju historije našega naroda ...«. Hrvatska historiografija, razumljena kot sredstvo nacionalne legitimacije in dokaz o obstoju hrvaštva, si namreč ni več mogla dopuščati amaterizma. Da bi prepričljivo in argumentirano prikazala Hrvate kot posebno nacionalno individualnost, se je morala čim prej poskušati povzdigniti na nivo razvitih evropskih historiografij. V zvezi s tem si je Društvo – sicer neuspešno – prizadevalo, da se na Pravoslavni akademiji v Zagrebu ustanovi katedra za pomožne zgodovinske znanosti.

Društvo je svojo glavno nalogo videlo v sistematičnem zbiranju različnih tipov virov s hrvaškega, pa tudi širšega južnoslovenskega prostora, s čimer bi ustvarilo podlago za celovit prikaz

zgodovine »našega naroda«. Toda to je potekalo ob številnih težavah. Kljub temu pa je *Društvo za jugoslavensku povestnico i starine* v svojem glasilu, ki je pod Kukuljevićevim uredništvom izhajalo od leta 1851 z imenom *Arkiv*, v petdesetih letih 19. stoletja objavilo številne važne vire tako za hrvaško zgodovino kot tudi za zgodovino južnih Slovanov. Poleg gradiva je *Arkiv*, ki je sicer zelo neredno izhajal vse do leta 1875, v navedenem obdobju samo občasno objavljaj tudi razprave, ki pa sta jih tedaj obeleževala utemeljenost na izvirnem gradivu in prizadevanje za kritično branje virov. Razprave so se prav po tem temeljito razlikovale od vsega, kar je bilo v hrvaški historiografiji ustvarjeno pred letom 1850. V sodelovanju z *Matico ilirsko* je Društvo leta 1851 objavilo tudi natečaj za celovit pregled hrvaške zgodovine. V propozicijah natečaja je med drugim pisalo, da mora biti delo napisano na takšen način, da bo hrvaškemu narodu in še posebej njegovim širšim slojem »*vođa i učitelj*«, od bodočega avtorja pa se je zahtevalo, da zaobjame ves »*duševni i matrijalni život*« in ne le politično življenje. Pričakovalo se je, da bo delo napisal Ivan Kukuljević, toda on, ki se je gotovo zavedal, da za tak projekt hrvaška historiografija še vedno nima moči, tega ni storil. Natečaj je propadel, saj se nanj ni nihče prijavil, ko pa je bil leta 1861 ponovljen, se je nanj s svojo *Hrvatsko povjestnico* prijavil samo mladi Ivan Krstitelj Tkalcic (1840–1905), bodoči zgodovinar Zagreba in marljivi izdajatelj virov za hrvaško zgodovino. Toda Tkalciceva knjižica je bila na takem nivoju, da je mogla služiti zgolj pri pouku zgodovine.

Neuspeh natečaja za celoviti pregled hrvaške zgodovine je upravičil mnenje tedaj mladega Franja Račkega (1828–1894), ki je leta 1857 podal stališče, da je zaenkrat tako delo preprosto nemogoče napisati, saj je količina zbranih virov še vedno skromna, prav tako pa ne obstajajo razprave o posameznih ključnih vprašanjih. Rački je hkrati s tem še izrazil svoje prepričanje, da lahko celovito hrvaško zgodovino napiše samo nacionalno osveščen posameznik, v nobenem primeru tujec. »*Narodna svijest, kritika i znanost imaju se vjenacati u narodnom povjestniku*,« je v zvezi s tem poudarjal Rački, ki je malo za tem javno oznanil svojo koncepcijo, da morata hrvaška znanost in umetnost s ciljem obstanka in prihodnjega razvoja hrvaškega naroda sistematično delati na tem, da se povzdigneta na tisti nivo, na katerem se nahajata kultura

in znanost najbolj razvitih narodov Evrope, pri čemer morata varovati tista svoja obeležja, ki so izraz »duše« naroda. V nasprotnem primeru bo hrvaški narod, trenutno soočen s hegemonističnimi aspiracijami Nemcev in Italijanov, ki imajo razvito kulturo, sčasoma preprosto izginil z odra zgodovine. V okviru omenjene koncepcije je Rački namenil historiografiji glavno, središčno vlogo.

Okoli Društva in njegovega glasila *Arkiv* se je zbirala prva generacija hrvaških profesionalnih zgodovinarjev, iz katere velja – poleg Kukuljevića – vsekakor izpostaviti Matijo Mesića (1826–1878) in Šimeta Ljubića (1822–1896). Matija Mesić je zadovolžil hrvaško historiografijo najprej s tem, ker je prvi kritično, v nekaj obsežnejših razpravah, objavljenih med leti 1864 in 1873, obdelal eno širšo celoto hrvaške zgodovine – obdobje vladavine Jagelovčev od 1491 do 1526, Šime Ljubić pa s svojo zbirko virov v desetih zvezkih *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike* (1868–1891), v kateri je objavil preko štiri tisoč listin, pomembnih za kulturno in politično zgodovino Hrvaške in jugovzhodne Evrope. Ogromen pomen je imela tudi njegova zbirka *Commisiones et relationes Venetae* (1876–1880), kjer so v treh zvezkih publicirana poročila beneških poslanikov v Dalmaciji, namenjena beneški vladi, in se nanašajo na obdobje med leti 1433 in 1571. Med njegovimi historiografskimi deli velja vsekakor omeniti *Ogledalo književne povijesti jugoslavenske na podučavanju mladeži* (1864–1869), v kateri je sicer avtor postavil težišče na prikaz zgodovine književnosti, toda delo vsebuje tudi pregled politične zgodovine hrvaškega in ostalih južnoslovanskih narodov. Leta 1867 se je Ljubić odločil napisati *Pregled hrvatske poviesti*, v katerem je poskušal obdelati obdobje od naselitve Hrvatov do leta 1835, pri čemer je obilno koristil material iz beneških arhivov. Zanimivo je omeniti, da se je navedeno delo Ljubić odločil posvetiti »... slavnom Theodoru Mommsenu i Franji Račkemu.«

Kar zadeva Kukuljevića, velja iz njegovega bogatega opusa izpostaviti izdaje virov. Leta 1861 in leta 1862 je Kukuljević objavil tri knjige *Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, veliko zbirko virov za hrvaško zgodovino od sredine 9. stoletja do leta 1848, ki je imela pomembno vlogo v razvoju historiografije. Poleg tega je imelo delo – kot zgodovinsko utemeljevanje državnosti Troedine

kraljevine – zelo močan vpliv na nacionalno in politično samozavest hrvaškega meščanstva neposredno po zlomu neoabsolutizma. V tem smislu je bila enako pomembna tudi zbirka virov, ki jo je leta 1863 objavil pod naslovom *Acta Croatiae*. V sredini sedemdesetih let 19. stoletja je objavil zbirko gradiva pod naslovom *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (1874–1875). Poslednja velika Kukuljevićeva zbirka virov je bila objavljena posthumno, izšla pa je v letu 1896 v *Starinah JAZU* pod naslovom *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae saeculi XIII*. Urejanje *Arkiva*, ki je izhajal do leta 1875, kot tudi delo okrog izdajanja virov Kukuljeviću niso puščali zadosti časa, da bi se posvetil pisanju. Toda kljub temu je v obdobju med leti 1858 in 1860 uspel objaviti štiri zvezke *Slovnika umjetnika jugoslavenskih*, ki vsebuje številne biografije umetnikov, pesnikov in književnikov. Nekaj let kasneje je publiciral *Borbu Hrvatah s Mongoli i Tatari* (1863) in *Književnike u Hrvatah s ove strane Velebita* (1868–1869). Leta 1886 je objavil *Glasovite Hrvate prošlih vjekova*, svoje zadnje obsežnejše delo.

Konec petdesetih oz. v začetku šestdesetih let 19. stoletja je v hrvaško historiografijo skozi velika vrata vstopil Franjo Rački, zgodovinar, ki je najbolj zaslužen za to, da se je slednja navkljub vsem težavam, ki so spremljale njen razvoj v sedemdesetih in osemdesetih letih, uspela povzdigniti na nivo razvitih evropskih historiografij. Za razliko od Kukuljevića, ki je znanstveno historiografijo očitno prvenstveno razumel kot historiografijo, ki se strogo drži z vseh strani zbranih virov in ki ničesar ne zamolčuje, zaradi česar ga zgodovinarji po pravici imenujejo »ocem moderne hrvatske historiografije«, je Rački menil, da je nujno storiti korak naprej – ker da jamči historiografiji znanstvenost v prvi vrsti nivo kritike virov.

Na mladega Račkega, ki se je z razumevanji, metodami in dosežki historiografije začel temeljito spoznavati konec petdesetih let, v času svojega študijskega bivanja v Rimu, je tako kot tudi na vse generacije hrvaških zgodovinarjev, ki so se formirali po letu 1860, odločilno vplivala nemška historiografija. Slednja se je v prvih desetletjih 19. stoletja pospešeno razvila zahvaljujoč spodbudam, ki jih je prejela od nemške idealistične filozofije. Filozofski sistemi Kanta, Herderja, Fichteja in Hegla so – reagirajoč na nekako statično sliko sveta,

oblikovano v času razsvetljenstva – promovirali nauk o njegovem neprestanem gibanju. Čeprav je bil le-ta omejen na gibanje idej, ki so jih nemški idealistični filozofi šteli za edine prave realnosti, je spodbudno deloval na nemške zgodovinarje, saj jih je nagovarjal k temu, da začnejo zgodovinske pojave opazovati v njihovem spreminjanju skozi čas. Iz nemške idealistične filozofije je prišla tudi močna spodbuda, da vključijo v svojo stroko erudicijo, tj. da začnejo svoja dela utemeljevati na vsestransko zbranih in kritično obdelanih virih in da na ta način historiji zagotovijo znanstvenost in s tem tudi samostojnost. Nemška idealistična filozofija je namreč historiji negirala znanstveno avtonomijo, saj je menila, da zgodovinarji kot zbiralci posameznih podatkov niso sposobni razložiti smisla zgodovine, kar je pomenilo, da niso zmožni proizvesti posebnega znanja.

Pri tem ni slučajno, da je tudi Franjo Rački gledal na zgodovinsko stvarnost kot na realnost, ustvarjeno iz množice individualnosti, ki se – premikajoč skozi čas – spreminjajo in ki so nastale kot rezultat človeške dejavnosti, diktirane s svobodno voljo, a so hkrati tudi izraz volje božje previdnosti, kajti med Absolutnim bitjem in človekom obstaja neprekinjena zveza, ki se potrjuje z zgodovino in ki se je človek še kako zaveda. Z ozirom na razumevanje, da je božja previdnost ta, ki v končni liniji usmerja zgodovinsko gibanje, je bilo za Račkega spoznanje preteklosti, torej historija kot disciplina, hkrati tudi sredstvo za spoznanje Božje volje. Omenjeno razumevanje je bilo izraz prepričanja, karakterističnega za tip liberalnega katolicizma, ki ga je zagovarjal Rački, po katerem religija in znanost nista nujno v nasprotju. Za Račkega – za razliko od predstavnikov tradicionalne nemške historiografije – predmet spoznanja v historiji niso smela biti zgolj dela izstopajočih posameznikov. Pod vplivom Herderjeve koncepcije o narodih in njihovi zgodovinski vlogi je Rački namreč menil, da se odvija zgodovinski proces kot svojevrstna interakcija posameznika in mase, posameznika in naroda. Zato je opozarjal, da je pri raziskovanju zgodovinske stvarnosti nujno posvetiti pozornost tudi vlogi širših slojev. Poleg tega Rački ni bil preveč naklonjen razumevanju nemškega historizma, po katerem bi morala biti država – kot najvišja tvorba ljudskega duha – prioriteta historiografska tema. Na tako gledanje je gotovo vplivalo dejstvo, da hrvaški narod ni imel lastne države. Principom

nemškega historizma, ki jih je sprejel v petdesetih letih 19. stoletja, je Franjo Rački ostal zvest v vsem svojem ustvarjalnem življenju. Njegova dela s temami iz hrvaške zgodovine kot tudi izdaje gradiva se zato odlikujejo z izrazito kritičnim odnosom do virov, čeprav velja dodati, da njegov historiografski opus v vsebinskem oz. v tematskem smislu nedvomno nosi pečat ideologije jugoslavizma, katerega osnove je formuliral in jim kot aktivni soudeleženec političnega življenja od leta 1861 tudi sledil. Toda v praksi, tj. pri obdelavi tem, s katerimi se je ukvarjal, pa nad Račkim zgodovinarjem nikoli ni prevladal Rački ideolog oz. politik.

V hrvaško historiografijo je Rački čvrsto zakorakal s svojim delom *Viekom i djelovanjem Cyrila i Methoda slavjanskih apoštola* (1857–1859). Glede na količino, vrsto in nivo kritike virov, na katerih je delo fundirano, kot tudi glede na širino, s katero je avtor pristopil k obdelavi teme, velja v delu po pravici videti prvo uresničenje moderne hrvaške historiografije. Kmalu zatem, spomladi leta 1861, je objavil *Odlomke iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie*, knjižico, v kateri je podal samo nekatere osnovne podatke o hrvaški srednjeveški državi. S tem si je prizadeval vplivati na delo Hrvaškega sabora, ki se je moral v kratkem sestati z nalogo, da definira vprašanje ureditve državnopravnega odnosa med Hrvaško in Ogrsko. Konec šestdesetih let je Rački v *Radu Akademije* publiciral dve deli. Leta 1868 *Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i početkom XV. stoljeća*, leta 1869 pa so v tem zborniku izšli njegovi *Bogomili i patareni*, delo o srednjeveški bosanski hereziji, ki je bilo nedolgo zatem objavljeno v francoskem jeziku (1870). V obdobju med leti 1873 in 1875 je v *Radu Akademije* objavil *Borbu Južnih Slavena za državnu neodvisnost u XI. veku*. Najpomembnejše delo Račkega je nedvomno njegovo *Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća*, ki ga je v *Radovima Akademije* publiciral v razponu skoraj polnih desetih let, med 1884 in 1893, in v katerem je obdelal gospodarsko, cerkveno, kulturno in politično življenje hrvaškega naroda do 12. stoletja.

Kot velika večina hrvaških zgodovinarjev v 19. stoletju se je tudi Rački ukvarjal z izdajanjem virov za hrvaško zgodovino in jih v glavnem objavljval v publikacijah Akademije. Izjema so njegovi *Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia* iz leta 1877, kjer je objavil različne vr-

ste virov za obdobje narodne dinastije. Zgodovinar Smičiklas je kasneje delo ocenil kot »ures i ponos hrvatske nauke« in dodal, da je »... prekrasno (...) udivilo vas učeni slavenski svet«. Omenjena ocena je temeljila v dejstvu, da je imel Rački, ko je delal na zbirki, kot vzor ves čas pred očmi slavno nemško izdajo *Monumenta germaniae Historica*. Ta je bila v tem obdobju v vseh evropskih historiografijah obrazec za vrhunski standard kritične izdaje gradiva.

Do ustanovitve Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti leta 1866 je glavno breme organizacije hrvaške historiografije nosilo *Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine* na čelu s Kukuljevićem. Po tem letu se je kot organizacijsko središče postopoma začela afirmirati Akademija, ki je tudi bila ustanovljena s ciljem, da bi postala osrednja institucija za celotno znanstveno in kulturno dejavnost na Hrvaškem. V zvezi s tem je v svojstvu predsednika Akademije začel na gibanja v hrvaški historiografiji usodno vplivati Franjo Rački. Nekaj let kasneje, 1874, potem ko je bila zagrebška Pravoslavna akademija povzdignjena na nivo Univerze, je bila ustanovljena tudi katedra za zgodovino, na kateri je kot prvi redni profesor hrvaške zgodovine delal Matija Mesić. Leta 1879 ga je nasledil Tadija Smičiklas (1843–1914), avtor dolgo pričakovanega prvega pregleda hrvaške zgodovine, ki je bil objavljen v dveh knjigah pod naslovom *Povijest Hrvatska* (1879–1882). Smičiklas je študiral zgodovino na Dunaju, na tamkajšnjem Inštitutu za avstrijske zgodovinske raziskave, kjer je dobil najboljšo možno izobrazbo v duhu nemškega historizma. To ga je vsekakor opogumilo in mu omogočilo, da kot prvi med hrvaškimi profesionalnimi zgodovinarji obvlada celoto hrvaške zgodovine. Njegov prikaz hrvaške zgodovine je popolnoma izpolnjeval aktualno zahtevo, da naj bo historija »učiteljica življenja«. Avtor si je namreč prizadeval bralcem predstaviti smisel hrvaške zgodovine. Za Smičiklasa je bil smisel v neprestanem boju Hrvatov s tistimi narodi, ki so skozi zgodovino ogrožali njihov obstoj, oz. v dejstvu, da je hrvaški narod, čeprav šibkejši in stalno ogrožen, uspel obstati kot narod in pri tem ohranil svojo državnost in kulturo. Smičiklasova *Povijest Hrvatska* je bila spisana v skladu s koncepcijo Račkega o historiografiji, o čemer med drugim priča tudi avtorjeva izjava iz uvoda: »Pisao sam ovu knjigu s ljubavi kako ištu zakoni historijske umjetnosti za narodnu povijest.« Smi-

čiklas je še enkrat poskušal celovito prikazati eno obdobje hrvaške zgodovine. To je storil leta 1891 z delom *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije*, kjer je pisal o obdobju turške vladavine. Smičiklas pa se je kot zgodovinar izkazal tudi na biografskem področju, saj je objavil življenjepise številnih pomembnih osebnosti. Med drugim je leta 1890 objavil *Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*, leta 1895 *Život i djela Dra. Franje Račkoga* in leta 1906 *Nacrt života i djela biskupa J. J. Strossmayera*. Leta 1904 je Smičiklas začel z izdajanjem *Diplomatičkog zbornika kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, monumentalne zbirke virov za hrvaško zgodovino, ki jo je urejal do smrti.

Spremembe v družbi, ki jih je izzval pospešen razvoj industrije in kapitalističnega načina produkcije, predvsem pa izreden napredek naravoslovnih znanosti, je v filozofiji in historiografiji pogojeval pojav mišljenja, da obstajajo poleg zakonov, ki delujejo v svetu narave, tudi zakoni, ki diktirajo organizacijo in razvoj družbe. Pozitivistično dojemanje historije, ki je poudarjalo, da lahko historija le z uporabo metod naravoslovnih disciplin postane »pozitivna znanost«, je sicer v praksi doživelo neuspeh, a je vzpodbudilo zgodovinarje, da začnejo poleg politične zgodovine, priljubljene teme tradicionalne dogodkovne zgodovine, upoštevati tudi ostala področja družbenega življenja v preteklosti. Afirmacija pozitivističnega razumevanja historije je do določene mere vplivala na dojemanja Natka Nodila (1834–1912), profesorja Obče srednjeveške zgodovine na zagrebški Filozofski fakulteti. Njegov pogled na historijo se je namreč oblikoval v kritiki pozitivistične variante tradicionalne historiografije na eni in v kritiki nemškega historizma na drugi strani. Nodilo je zavrnil dojemanja pozitivistično usmerjenih zgodovinarjev in poudarjal, da v zgodovini, ki je v osnovi sestavljena iz »... istinitih i znamenitih zgoda pokoljenja ljudskih ...«, ne delujejo nobeni »teoremi«, nobeni zakoni, ki bi se manifestirali skozi celotno zgodovinsko stvarnost. Pozitivistom je Nodilo očital predvsem to, da so zakone, na osnovi katerih naj bi se odvijalo zgodovinsko gibanje, imeli za istovetne zakonom, ki vladajo v naravi. Nesprejemljivo pa se mu je zdelo tudi to, da so te zakone imeli za nespremenljive, s čimer so eliminirali človeka kot osnovnega ustvarjalca zgodovinskega dogajanja. Nodilo je nadalje poudarjal, da je nesprejemljiva ideja pozitivistov, po kateri bi lahko na osnovi en-

krat ugotovljenih zakonov zgodovinskega gibanja predvidevali prihodnost. Poleg tega se je Nodilov očitek pozitivistom nanašal tudi na dejstvo, da so svoje poskuse utemeljevali na nezadostni količini zanesljivih podatkov. Upošteva je navedeno, se je Nodilo ostro zoperstavil tendenci pozitivistov, da dehumanizirajo historijo, da zgodovinski proces ločijo od človeka.

Toda Nodilo je bil kritičen tudi do nemškega historizma, natančneje do nemške idealistične filozofije, s katero se je ta inspiriral. Nodilo je namreč zavračal Herderjev in Heglov nauk o zgodovinskem toku kot kontinuiranem napredku. Po njegovem mnenju zgodovinska stvarnost nakazuje nasprotno, da »... *taj neprestani hvaljeni napredak historički ne postoji*«. Za Nodila je bilo povsem nesprejemljivo tudi Herderjevo dožemanje tega, da se niti človek kot posameznik niti narod niti človeštvo ne morejo izogniti vlogi, ki jim jo je namenila božja previdnost. Nodilo je namreč javno izražal dvom v upravičenost teološkega tolmačenja zgodovinskega procesa, po katerem so zgodovinska dogajanja pojasnjena kot izraz volje božje previdnosti. Za omenjeno razumevanje po Nodilovem mnenju ni obstajalo »*znanstveno ratilo*«, s pomočjo katerega bi bilo mogoče dognati, na kakšen način se v zgodovinskih dogodkih vrši volja božje previdnosti. Nazadnje še velja poudariti, da je Nodilo zavračal razumevanje nemškega historizma o tem, da je zgodovinski proces izključno rezultat dejavnosti pomembnih osebnosti. Po njegovem vplivajo na oblikovanje zgodovinskega gibanja vsi sloji družbe in ne zgolj pomembni posamezniki. Poleg tega je menil, da bi se historija morala nehati gibati pretežno po področju političnega življenja. Njo bi, tako je pisal, moral zanimati tudi »... *jauk u kolibama (...) koliko veseli spjevi u palačama, radnja koja ubija u zadimljenim tvornicama koliko mirni život u građanskim kućama*«. Historija je namreč »... *sada ljubopitna i svraća na sve strane svoj pogled, te ne gubi s oka ni religiozne nazore, ni vladavinu, ni književnost, ni umjetnost pojedinih naroda*«. Iz Nodilove bibliografije velja vsekakor izpostaviti delo *Postanje svetovne papinske vlasti ili pedeset godina talijanske historije (724–774)* (1878), v metodološkem pogledu vzorno študijo *Prvi ljetopisi i davna historiografija Dubrovačka* iz leta 1883 in njegovo obsežno monografijo *Religija Srba i Hrvata, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora*, objavljano med leti 1885 in 1890. Gre za delo, v katerem je

Nodilo poskušal rekonstruirati pogansko mitologijo. Od njegove načrtovane *Historije srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski*, ki naj bi obsegala obdobje od leta 476 do 1905, pa so med leti 1898 in 1905 na žalost izšle samo tri knjige.

Vjekoslav Klaić (1849–1929) je kot dunajski študent zgodovine in geografije sprejel temeljna načela nemškega historizma. V času, ko je študiral, je nemška historiografija razvila kritiko in tehniko dela z viri do popolnosti. V znanem priročniku, objavljenem leta 1889, jo je kodificiral Ernst Bernheim (1850–1942), eden najpomembnejših predstavnikov Rankejeve šole. Sledeč Bernheimu, je bil Klaić prepričan, da je historija znanost o posameznih, neponovljivih zgodovinskih dejstvih in da je naloga zgodovinarja spremljati razvoj teh neponovljivih individualnosti v času na takšen način, da razišče spremembe, ki so se z njimi dogajale, kot tudi vzroke teh sprememb. Očitno je torej, da je Klaić bil dosledni zagovornik genetskega dojemanja historije, po katerem je bilo temeljno vprašanje, kako so posamezni, neponovljivi pojavi nastali, kakšne spremembe so se z njimi dogajale na časovni osi in kaj jih je povzročalo. Kar zadeva zgodovinsko stvarnost kot celoto, je Klaić menil, da njeno gibanje ni izključno »... *neprestano rastenje, nego i postepeno opadanje*...«. Poleg tega je bilo zanj povsem nesprejemljivo stališče pozitivistov, da obstajajo v družbenem gibanju določene zakonitosti, ki bi jih bilo mogoče z opažanjem ugotoviti. V zvezi s tem je Klaić odločno zavračal postopek generalizacije v historiografiji, poudarjajoč, da zgodovinar »... *ne polazi od posebnoga na obćenito, niti od obćenitoga na posebno, nego [da] on ređa osebito uz osebito – individualno uz individualno*«. Upošteva je slednje, je naloga zgodovinarja ugotavljati posamezna, neponovljiva dejstva, tako da spremlja njihove sledi v zgodovinskih virih. Kar zadeva vprašanje, kdo kreira preteklost, je Klaić menil, da to v prvi vrsti počne človek kot posameznik, a pri tem opozarjal, da ima določeno vlogo pri oblikovanju zgodovinske stvarnosti vsekakor tudi »*velika gomila ljudstva*«. V tem pogledu je Klaićevo mnenje odstopalo od nauka predstavnikov nemške idealistične historiografije, ki je realizacijo zgodovinskega procesa reducirala na pomembnega posameznika. Klaićevo mnenje pa se je od nemškega historizma razlikovalo tudi pri vprašanju države kot osnovne teme zgodovinskega raziskovanja. Nemški historizem je v državi oz. v politični, diplomatski ali vojni ak-

ciji videl osnovno vsebino historiografije. Klaić se je sicer strinjal, da je »... država najsavršeniji oblik ljudske zajednice ...« in da je glede na to politično življenje tisti segment družbenega življenja, ki zasluži posebno zgodovinarjevo pozornost, vendar je pri tem opozarjal, da obstajajo mnogi zgodovinski pojavi, ki so vredni raziskovanja, a jih ni mogoče spoznati, raziskujoč izključno politično življenje. V zvezi s tem je pisal, da historija ne sme opazovati ljudi kot izključno »... politična bića, koja su stvarala države i različite uredbe u njoj ...«, temveč tudi kot socialna bitja, ki »... stvaraju različite, niže i više oblike združnoga života ...«. V zgodovini hrvaške historiografije se Vjekoslava Klaića – razen po izjemno velikem številu člankov in razprav, objavljenih v številnih časnikih, časopisih in zbornikih – spominjajo kot avtorja *Povijesti Bosne do propasti kraljevstva* (1882), prve kritične historije Bosne v srednjem veku, pa tudi kot pisca *Povijesti Hrvata od najstarijih vremena pa do svršetka XIX. stoljeća* (1899 – 1920), ogromnega dela v petih zvezkih, v katerem je uspel obdelati hrvaško zgodovino le do začetka 17. stoletja. Med njegovimi ostalimi deli po kvaliteti zlasti izstopajo *Opis zemalja u kojima obitavaju Hrvati* (1800–1883), *Slavonija od X. do XIII. stoljeća* (1882), *Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća* (1897), *Birburski knezovi od plemena Šubića do god. 1347.* (1897), *Krčki i Frankopani od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka* (1901), *Marturina, slavonska daća u srednjem vijeku* (1904) in *Zagreb od 1091. do 1913* (1913).

Za razliko od Klaića je bil njegov mlajši kolega in naslednik na katedri za hrvaško zgodovino Ferdo Šišić (1869–1940) dosledni zagovornik nemškega idealističnega historizma. Tako je tudi on historijo tolmačil kot »... znanost o događajima i promjenama među ljudima ...«, katere namen je ugotoviti, »... kako i zašto je (nešto) postalo ...«. Šišić se enako kot Klaić ni strinjal s predpostavko, da zgodovinsko gibanje regulirajo zakoni. V zvezi s tem je pisal, da »... genetički razvitak nije nužno zavisan od nekih zakona, jer njime ne odlučuju logički zaključci, već je on uvjetovan slobodnom voljom ljudskom i slučajem«. Čeprav ni negiral vloge »stanovitoga mnoštva« pri proizvodnji zgodovine, kot tudi ne dejstva, da je človek kot posameznik pogosto samo reprezentant družbene skupine, ki ji pripada, je bil trdno prepričan, da mora historija usmerjati svojo pozornost najprej na človeka posameznika, ki s svojim delovanjem – eventual-

no – spodbudi mase k neki akciji. Prav tako je bil dosledni zagovornik dojemanja, da ima država, tj. politična zgodovina, absolutno prioriteto v zgodovinskem raziskovanju, kar je upravičil s tolmačenjem, da je »ljudska sudba poglavito vezana uz državni okvir«. Čeprav glavnina Šišićeve dejavnosti pripada 20. stoletju, je on po svojem znanstvenem habitusu zgodovinar, ki pripada 19. stoletju. Nena zadnje je v obdobju med leti 1900 in 1914 že bil afirmirani zgodovinar. Med njegova najpomembnejša dela do leta 1914 gotovo sodijo razprava *Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247.* iz leta 1900, delo z naslovom *Vojvoda Vukčić Hrvatinić i njegovo doba* iz leta 1902 in tri knjige pod naslovom *Hrvatska povijest*, objavljene med leti 1906 in 1913. V letu začetka prve svetovne vojne je izšel njegov *Priručnik izvora hrvatske historije*, delo, ki je sicer bilo namenjeno študentom, a je s svojim nivojem presegalo raven univerzitetnega priročnika.

Konec 19. in v začetku 20. stoletja se je tradicionalna dogodkovna historiografija začela soočati s krizo v obliki močne kritike, ki je zahtevala drugačen pristop k raziskovanju zgodovinske stvarnosti. V okviru hrvaške historiografije se – v celoti gledano – ta kriza ni posebej občutila. Stališča mladega hrvaškega zgodovinarja Janka Koharića (1877–1905) zato na neki način predstavljajo izjemo. Pod močnim vtisom pozitivističnega pristopa k zgodovini je namreč Koharić silovito kritiziral tradicionalno historiografijo in ji v prvi vrsti očital, da jo zanimajo izključno posamezna dejstva. V zvezi s tem je predlagal, da postane historija »pozitivna znanost«, tj. da začne raziskovati zakonitosti zgodovinskega gibanja. Temeljno napako tradicionalne historiografije je Koharić videl v tem, da so zgodovinarji – izčrpajoč se v prizadevanjih po ugotovitvi posameznosti – pretvorili historijo v brezizhodni »labirint događaja«, kar naj bi bil rezultat muhavosti posameznih pomembnih osebnosti. Poudarjal je, da se je iz tega »kaosa detalja« preprosto nemogoče prebiti do »zakona historijskih«, ki po njegovem mnenju v bistvu premikajo zgodovino. Historiografijo, ki se posveča izključno ugotavljanju posameznih dejstev in ki ne ugotavlja, še več, ki ne priznava obstoja zakonitosti v zgodovinskem gibanju, je Koharić pejorativno imenoval beletristika. Da bi historija zares postala znanost, bi morala v prvi vrsti odločno prekiniti z golim opisovanjem posameznih dogodkov. Namesto da jih samo opisuje, bi jih zgodovinar moral za-

četi pojasnjevati. Poudarjal je, da lahko zgodovinar samo na ta način pride do zgodovinske resnice. Poleg tega bi skladno s Koharičevim videnjem moral zgodovinar spremljati in pojasnjevati spreminjanje zgodovinskih dejstev v času, kar pa je po njegovem možno edino na osnovi zakonov, ki spreminjanje pogojujejo. Toda s tem, ko bi ugotovil in z zakoni pojasnil nastale spremembe, zgodovinarjeva naloga po Koharičevem mnenju še vedno ne bi bila v celoti izpolnjena. Na podlagi poznanih pravil zgodovinskega gibanja bi namreč moral zgodovinar tudi predvideti »*budući tijek stvari*«. Posebej je treba poudariti, da je Koharić zagovarjal mnenje, češ da more polje zgodovinske znanosti suvereno obvladovati samo »*historičar-filozof*«. Na osnovi ostankov rekonstruirati kar najbolj verno sliko posameznih dogodkov, ki so sestavni del zgodovinske stvarnosti, pa bi bila naloga, kot je poudarjal, »*historičara-beletriste*«. Z drugimi besedami, Koharić je bil prepričan, da se lahko s historijo kot znanostjo ukvarja edino filozof zgodovine, ki na osnovi uporabe naravnih zakonov v družbenem gibanju doseže generalizacijo, medtem ko se mora »*historičar-beletrist*« zadovoljiti izključno z raziskovanjem detajlov, ki jim sam ne more določiti pravega smisla in katerih ne more pravilno pojasniti.

Razumevajoč historijo kot znanost o razvoju človeške družbe je Koharić gledal na zgodovinski proces kot na neprekinjeno, postopno, kvantitativno in kvalitativno spreminjanje človeške družbe, ki se odvija v skladu z zakoni, istovetnimi naravnim zakonom. V zvezi s tem je Koharić poudarjal tudi to, da je posameznik, v katerem je tradicionalna dogodkovna historija videla glavnega ustvarjalca zgodovinskega procesa, v osnovi irelevanten. Po Kohariću bi bili izjeme le tisti posamezniki, ki so s svojo dejavnostjo pospešili napredek celotnega človeštva. Svojega videnje zgodovine oz. historije pa Koharić ni uspel uporabiti pri praktičnem delu.

Hrvaški zgodovinarji so se v drugi polovici 19. stoletja, ko nastaja moderna hrvaška historiografija, učili na delih najpomembnejših predstavnikov evropskih historiografij, v prvi vrsti nemške, pa tudi francoske, poleg tega pa so še spremljali diskusije o metodoloških vprašanjih v tujih historiografijah. Čeprav se je hrvaška historiografija v 19. stoletju razvijala v skladu z razumevanji nemškega historizma, pa ni proizvajala samo ozke po-

litične historije, obrnjene k državi. V njej se, kakor smo videli, jasno razkrivajo prizadevanja po raziskovanju različnih področij družbenega življenja v preteklosti. Toda kljub vsemu je hrvaška historiografija v 19. stoletju imela značaj politične dogodkovne historije, kar je ostalo njeno glavno obeležje še globoko v 20. stoletje.

Opomba

Upošteva je razliko med zgodovinsko stvarnostjo in historiografijo kot poskusom njenega odkrivanja in tolmačenja, uporablja avtor v besedilu pojem *zgodovina* v smislu pretekle stvarnosti in pojem *historija* v smislu poročila o pretekli stvarnosti.

V okviru tega teksta je avtor omenil samo najpomembnejša dela zgodovinarjev, o katerih je pisal. Natančnejše podatke o njihovi bibliografiji, kot tudi o zgodovinarjih, ki v tem besedilu niso omenjeni, lahko bralci najdejo v knjigi S. Antoljaka, *Hrvatska historiografija do 1918, I-II, Zagreb, 1992*.

Bibliografija

S. Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918, I-II, Zagreb, 1992*; D. Čepulo, *Povijest i pravo: Opća povijest, povijest staleža (1780–1812) i pravno obrazovanje na Kraljevskoj Akademiji u Zagrebu (1776–1850)*, v: *Zbornik Pravnoga fakulteta u Zagrebu* 23 (4), 1993; M. Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973; M. Gross, *Historijska znanost, Razvoj, oblik, smjerovi*, Zagreb, 1976; M. Gross, *Historijska znanost, Razvoj, oblik, smjerovi, 2. dopunjeno izdanje*, Zagreb, 1980; M. Gross, *Suvremena historiografija, Korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb, 1996; M. Gross, *Počeci moderne Hrvatske, Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850–1860*, Zagreb, 1985; M. Gross, A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu, Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina*, Zagreb, 1992; M. Gross, *Hrvatska historiografija u vrijeme otvaranja zagrebačkog sveučilišta*, v: *Matija Mesić, prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb–Slavonski Brod, 1997*; M. Gross, *Izvorno pravaštvo, Ideologija, agitacija pokret*, Zagreb 2000; M. Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb, 2003. V. Klaić, nekoliko rieči o historiji, njezinoj zadaći i

metodi, v: Narodne Novine 242–243, 1902; J. Koharić, Ideje o historiografiji, Svjetlo, 1. VII. i 8. VII. 1900; T. Macan, Osvrt na važniju literaturu o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, Historijski zbornik 1978–1979; T. Macan, Pogled u djelo Ferde Šišića, v: Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb, 1975; F. Šišić, N. Nodilo, Nastupni govor Natka Nodila o njegovoj instalaciji za rektora hrvatskog sveučilišta 18. listopada 1890. v: F. Rački, M. Pavlinović, N. Nodilo, B. Lorković, Izbor iz djela, Zagreb, 1969; D. Pavličević, O metodološkim obrascima Vjekoslava Klaića, v: Historijski zbornik, 1988; Lj. Racko, Janko Koharić, Prilog poznavanju njegovog znanstvenog i publicističkog rada, Historijski zbornik 1978–1979; F. Rački, Sredotočje povestnice, Zagrebački katolički list, 14, 1851; F. Rački, Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie, Beč, 1861; F. Rački, Akademik Mato Mesić, Rad JAZU 48, 1879; F. Rački, Nacrt hrvatske historiografije od 1835. do 1885. godine, Rad JAZU 80, 1885; N. Stančić, Gajeva »Još Hrvatska ni propala« iz 1832–33., Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda, Zagreb, 1989; T. Smičiklas, Povijest Hrvatska, Zagreb, I, 1882. i II, 1879; T. Smičiklas, Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Zagreb, 1892; T. Smičiklas, Život i djela Dra. Franje Račkoga, Zagreb, 1895; T. Smičiklas, Život i djela Šime Ljubića, Ljetopis JAZU za 1897, 1898; M. Strecha, O pitanju metodoloških obrazaca hrvatske historiografije u 19. stoljeću, Časopis za suvremenu povijest II, 1977; M. Strecha, Vjekoslav Klaić u okviru hrvatske historiografije u 19. stoljeću, v: Vjekoslav Klaić – zbornik radova sa znanstvenog skupa posvećenog Vjekoslav Klaiću, Zagreb–Slavonski brod, 1999; J. Šidak, Hrvatski preporodni pokret i grof Janko Drašković, v: Studije iz hrvatske povijesti XIX. Stoljeća, Zagreb, 1973; J. Šidak, Ferdo Šišić, Pogovor 3. izdanju Šišićevog Pregleda povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb, 1962; J. Šidak, Ivan Kukuljević – osnivač moderne hrvatske historiografije, v: Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti, Zagreb, 1981; J. Šidak, Hrvatska historiografija, njezin razvoj i današnje stanje, v: Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti, Zagreb, 1981; F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije I/1, Zagreb, 1914.

Prevedel: Jure Gašparič

Zusammenfassung

„ICH SCHRIEB DIESES BUCH MIT LIEBE, WIE ES DIE GESETZE DER HISTORISCHEN KUNST FÜR DIE GESCHICHTE DES VOLKES VERLANGEN“

Über die Entstehung und Entwicklung der modernen kroatischen Historiografie im 19. Jahrhundert

Der Prozess der Entwicklung der Historiografie als einer modernen wissenschaftlichen Disziplin begann in Kroatien aufgrund verschiedener Umstände erst nach dem Jahr 1850. Dennoch wuchs das allgemeine Interesse für die Geschichte und insbesondere die kroatische Geschichte in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts von Jahrzehnt zu Jahrzehnt. Auf der einen Seite wurde es durch das politische Leben generiert, das seit dem Ende des 18. Jahrhunderts im Zeichen des Kampfes für die Bewahrung der kroatischen munizipalen Autonomie stand, die Charakteristika der Staatlichkeit hatte. Im Bestreben, sich den Bemühungen der ungarischen nationalen Bewegung wirkungsvoll entgegenzustellen, war der kroatische Adel geradezu gezwungen, sich der kroatischen Geschichte zuzuwenden und in ihr glaubwürdige Tatsachen zu finden, mit denen die Behauptungen des ungarischen Nationalismus widerlegt werden konnten. Doch die Notwendigkeit nach Kenntnis der kroatischen Geschichte wurde nicht nur durch die politische Praxis bedingt, sondern im Laufe der Zeit auch durch den Prozess der nationalen Integration bzw. die Ideologie des Illyrismus. Diese Ideologie, die sich am Beginn der dreißiger Jahre des 19. Jahrhunderts ausbildete, versuchte ihre Deutung der gesellschaftlichen Realität und ihre Ziele auch durch Mitteilungen über die kroatische Geschichte zu bekräftigen. Der „Verein für die jugoslawische Geschichte und Archäologie“ („Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine“) mit Ivan Kukuljević an der Spitze trug bis zur Gründung der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaften und Künste im Jahr 1866 die Hauptlast der Organisierung der kroatischen Historiographie. Danach begann sich die Akademie – die auch mit dem Ziel gegründet worden war, die zentrale Institution für die gesamte wissenschaftliche und kulturelle Tätigkeit

im kroatischen Gebiet zu werden – allmählich als organisatorisches Zentrum zu etablieren. Als Vorsitzender der Akademie übte Franjo Rački auf die Strömungen in der kroatischen Historiografie entscheidenden Einfluss aus. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, als die moderne kroatische Historiografie zu entstehen begann, lernten die kroatischen Historiker anhand der Werke der bedeutendsten Vertreter der europäischen Historiografie, in erster Linie der deutschen, aber auch der französischen. Außerdem verfolgten sie die in den fremden Historiografien geführten Diskussionen über methodologische Fragen. Obwohl sich die kroatische Historiografie im 19. Jahrhundert in Einklang mit den Ansichten des deutschen Historismus entwickelte, produzierte sie nicht nur eine eng gefasste, auf den Staat orientierte politische Geschichte. Es zeigten sich auch klare Bestrebungen, verschiedene Bereiche des gesellschaftlichen Lebens in der Vergangenheit zu untersuchen. Trotzdem hatte die kroatische Historiografie des 19. Jahrhunderts den Charakter einer politischen Ereignisgeschichte, und das blieb noch bis weit ins 20. Jahrhundert ihr Hauptmerkmal.